

जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६

प्रमाणीकरण मिति

२०७६।०५।१३

संवत् २०७६ सालको ऐन नं. ७

जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन सम्बन्धमा व्यवस्था गर्न बनेको ऐन

प्रस्तावना: जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, भण्डारण, बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्रयोग, विसर्जन जस्ता कार्यलाई नियमन गरी मानव तथा जीवजन्तुको स्वास्थ्य र वातावरणमा पर्ने प्रतिकूल प्रभावलाई नियन्त्रण गर्ने सम्बन्धमा आवश्यक व्यवस्था गर्न बाञ्छनीय भएकोले,

सङ्घीय संसदले यो ऐन बनाएको छ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. संक्षिप्त नाम र प्रारम्भ: (१) यस ऐनको नाम “जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन ऐन, २०७६” रहेको छ।

(२) यो ऐन तुरुन्त प्रारम्भ हुनेछ।

२. परिभाषा: विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस ऐनमा,-

(क) “केन्द्र” भन्नाले दफा १४ बमोजिमको प्लान्ट क्वारेन्टीन तथा विषादी व्यवस्थापन केन्द्र सम्झनु पर्छ।

(ख) “घरेलु विषादी” भन्नाले कृषक स्तरमा घरायसी तथा व्यापारिक प्रयोजनको लागि वनस्पतिजन्य र गहुँत, दुध लगायतका प्राकृतिक स्रोतबाट तयार गरिएको विषादी सम्झनु पर्छ।

(ग) “जीवनाशक विषादी” भन्नाले बोट बिरुवा, कृषिजन्य पदार्थ र वन तथा वन पैदावार, जीव, पशुपन्छी, मानव स्वास्थ्य, भण्डारण, प्याकेजिङ्ग र निर्माण कार्यमा हानि पुऱ्याउने रोग, कीरा, सुलसुले, निमाटोड, झारपात, मुसा लगायतबाट बचाउन प्रयोग गरिने प्राङ्गारिक, वनस्पति, जैविक तथा रासायनिक वस्तु सम्झनु पर्छ र सो शब्दले देहायका वस्तुलाई समेत जनाउँछ:-

(१) हानिकारक जीवहरूको शिकार गरेर, परभक्षी बनेर, परजीवी बनेर, रोग लगाएर सोको वृद्धि कम गराउने तथा त्यस्ता जीवहरूलाई आकर्षण वा विकर्षण गर्ने वस्तु (फेरोमोन्स, एट्र्याक्टयान्ट,

- रिपेलेन्ट, डिरेन्ट),
- (२) हानिकारक जीवहरूको नियमित वृद्धि र प्रजनन कार्यमा असर पर्ने वस्तु (इन्सेक्ट ग्रोथ रेगुलेटर, इन्हिबीटर),
- (३) हानिकारक वनस्पतिको वृद्धि नियन्त्रण गर्ने वस्तु (प्लान्ट ग्रोथ इन्हिबीटर),
- (४) पात पतिङ्गर झार्ने वस्तु (डिफोलियन्ट),
- (५) ओसिलोपन कम गर्ने तथा सुकाउने वस्तु (डेसिकेन्ट),
- (६) फलफूल संख्या पतल्याउने वस्तु (थिनिङ एजेन्ट),
- (७) समय नपुग्दै फलफूल झर्ने लगायतका समस्याको नियन्त्रण गर्ने वस्तु,
- (८) कृषि बाली तथा कृषिजन्य पदार्थ उत्पादनसँग सम्बन्धित प्रयोगशालामा निसङ्क्रमण गर्न प्रयोग गरिने वस्तु (डिसइन्फेक्टण्ट)।
- (घ) “तोकिएको” वा “तोकिए बमोजिम” भन्नाले यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियममा तोकिएको वा तोकिए बमोजिम सम्झनु पर्छ।
- (ङ) “निरीक्षक” भन्नाले दफा २४ बमोजिम नियुक्त जीवनाशक विषादी निरीक्षक सम्झनु पर्छ।
- (च) “प्रतिबन्धित जीवनाशक विषादी” भन्नाले मानव स्वास्थ्य, पशु स्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर गर्ने विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, पञ्जीकरण, बिक्री, वितरण वा प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाइएको विषादी सम्झनु पर्छ।
- (छ) “प्रमुख” भन्नाले दफा १६ बमोजिमको केन्द्र प्रमुख सम्झनु पर्छ।
- (ज) “बोट बिरुवा” भन्नाले जीवित वा वंश प्रसारणमा प्रयोग हुने वनस्पतिको डाँठ, हाँगा, गाँठ, कलमी, बोक्रा, जरा, पात, फल, फूल, बीउ र जर्मप्लाज्म लगायत सम्झनु पर्छ।
- (झ) “मन्त्रालय” भन्नाले कृषि सम्बन्धी विषय हेर्ने नेपाल सरकारको मन्त्रालय सम्झनु पर्छ।
- (ञ) “मिसावट गरिएको विषादी” भन्नाले विषादीमा हुनु पर्ने कुनै सक्रिय तत्व घटी वा बढी भएको, विषादीको प्रभावकारिता घटाउन थपिएको वस्तु वा विषादीको सूचकपत्रमा उल्लेख गरिए बमोजिमको गुण, मात्रा वा विशेषता

नभएको विषादी सम्झनु पर्छ।

- (ट) “बिरुवाजन्य पदार्थ” भन्नाले वनस्पतिको डाँठ, हाँगा, गाँठ, कलमी, बोक्रा, जरा, पात, फल, फूल, बीउबाट बनेको पदार्थ सम्झनु पर्छ र सो शब्दले मृत वनस्पति वा त्यसको कुनै भागलाई समेत जनाउँछ।
- (ठ) “सक्रिय तत्त्व” भन्नाले विषादी संश्लेषण र उत्पादन गर्दा त्यसमा जैविक वा रासायनिक रूपमा सक्रिय रहेको तत्त्व (विषांश) सम्झनु पर्छ।
- (ड) “समिति” भन्नाले दफा ११ बमोजिमको जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समिति सम्झनु पर्छ।
- (ढ) “सूचीकृत विषादी” भन्नाले यस ऐन बमोजिम नेपाल सरकारले पञ्जीकरण गरी नेपाल राजपत्रमा सूचना प्रकाशन गरेर तोकेको विषादी सम्झनु पर्छ।

परिच्छेद-२

जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण

३. जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण गराउनु पर्ने: (१) कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायले कुनै जीवनाशक विषादी तथा त्यस्तो विषादीको सक्रिय तत्त्व समेतको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण, बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्याकिङ्ग वा पुनः प्याकिङ्ग गर्नुपूर्व केन्द्रमा पञ्जीकरण गराउनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम पञ्जीकरण गराउन चाहने व्यक्ति, संस्था वा निकायले तोकिए बमोजिमको विवरण र ढाँचामा प्रदेशको कृषि सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय मार्फत वा सिधै केन्द्र समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ र सम्बन्धित प्रदेशको कृषि सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालयमा प्राप्त निवेदन तोकिएको समयभित्र केन्द्रमा पठाउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम प्राप्त निवेदन उपर केन्द्रले आवश्यक छानबिन गरी तोकिएका शर्त पूरा भएको पाइएमा त्यस्तो जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण गरी सोको प्रमाणपत्र प्रदान गर्नु पर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्रदान गरिएको प्रमाणपत्रको अवधि तीन वर्षको हुनेछ।

(५) जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण गर्दा लाग्ने शुल्क तथा सो सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

(६) उपदफा (३) बमोजिम पञ्जीकरण गरिएका विषादीको नाम मन्त्रालयले

नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

४. पञ्जीकरण नगरिएका जीवनाशक विषादीको प्रयोग गर्न नहुने: (१) कसैले पनि दफा ३ बमोजिम पञ्जीकरण गरिएका बाहेकका जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण, बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्याकिङ्ग वा पुनः प्याकिङ्ग लगायतका कार्य गर्नु गराउनु हुँदैन।

(२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि वैज्ञानिक प्रयोग वा अनुसन्धानको प्रयोजनको लागि केन्द्रको पूर्वस्वीकृति लिई जीवनाशक विषादी पैठारी गर्न बाधा पर्ने छैन।

५. पञ्जीकरण खारेज वा निलम्बन गर्न सक्ने: (१) केन्द्रले देहायका अवस्थामा जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण खारेज वा निलम्बन गर्न सक्नेछः-

(क) पञ्जीकरण गरिएको जीवनाशक विषादीले मानिस, जीवजन्तु वा बिरुवाको स्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पारेको कारणले पञ्जीकरण कायम राख्न उचित नदेखिएमा,

(ख) जुन प्रयोजनको लागि विषादी पैठारी तथा संश्लेषण गरिएको हो सोको प्रयोग प्रभावकारी नभएमा,

(ग) जुन प्रयोजनको लागि विषादी पैठारी तथा संश्लेषण गरिएको हो, सोको गलत प्रयोग गरेमा,

(घ) पञ्जीकरण पश्चात राष्ट्रिय तथा अन्तर्राष्ट्रियस्तरमा कुनै नकारात्मक असर पर्ने तथ्य फेला परेको वा परिस्थितिमा आएको कुनै परिवर्तनले गर्दा पञ्जीकरण खारेज वा निलम्बन गर्नु पर्ने अवस्था देखिएमा,

(ङ) पञ्जीकरण गर्दाका बखत तोकिएका शर्तहरूको उल्लङ्घन गरेको पाइएमा,

(च) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम, निर्देशिका तथा मापदण्ड विपरीतको काम गरेको पाइएमा।

(२) पञ्जीकरण गरिएको विषादी खारेज वा निलम्बन गर्ने सम्बन्धी प्रक्रिया तोकिए बमोजिम हुनेछ।

६. जीवनाशक विषादीको पुनः पञ्जीकरण: (१) दफा ५ को उपदफा (१) को खण्ड (क), (ग), (ङ) र (च) का अवस्थामा बाहेक पञ्जीकरण प्रमाणपत्रको मान्यता समाप्त भएपछि पनि त्यस्ता जीवनाशक विषादीको प्रयोग गर्नु पर्ने आवश्यकता भएमा दफा ३ बमोजिम

पञ्जीकरण गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायले पुनः पञ्जीकरणको लागि केन्द्र समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ।

(२) दफा ५ को उपदफा (१) को खण्ड (ख) को आधारमा पञ्जीकरण खारेज वा निलम्बन भएका जीवनाशक विषादीको हकमा त्यस्तो अवस्था विद्यमान नभएको आधारमा पुनः पञ्जीकरण गरी प्रयोग गर्न उपयुक्त हुने कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायलाई लागेमा पुनः पञ्जीकरणको लागि केन्द्र समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ।

(३) उपदफा (१) वा (२) बमोजिम केन्द्र समक्ष पेश हुन आएको निवेदनको सम्बन्धमा आवश्यक छानबिन गर्दा तोकिए बमोजिमका आधारमा पुनः पञ्जीकरण गर्न उपयुक्त हुने देखिएमा केन्द्रले त्यस्तो जीवनाशक विषादीको पुनः पञ्जीकरण गरी प्रमाणपत्र प्रदान गर्न सक्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम प्रदान गरिएको प्रमाणपत्रको अवधि तीन वर्षको हुनेछ।

(५) जीवनाशक विषादीको पुनः पञ्जीकरण गर्ने आधार, सोको लागि लाग्ने शुल्क तथा अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

७. पञ्जीकृत विषादीको नवीकरण: (१) दफा ३ र ६ बमोजिम पञ्जीकरण भएको जीवनाशक विषादीको म्याद समाप्त हुनु पैंतीस दिन अगावै केन्द्र समक्ष नवीकरणको लागि निवेदन दिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम परेको निवेदन उपर छानबिन गर्दा मनासिब देखिएमा केन्द्रले अर्को तीन वर्षको लागि पञ्जीकरणको नवीकरण गरिदिनु पर्नेछ।

(३) जीवनाशक विषादीको नवीकरण सम्बन्धी अन्य प्रक्रिया तोकिए बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-३

इजाजतपत्र सम्बन्धी व्यवस्था

८. इजाजतपत्र लिनु पर्ने: (१) पञ्जीकरण वा पुनः पञ्जीकरण गरिएका जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, ओसारपसार, प्याकिङ्ग वा पुनः प्याकिङ्ग गर्न चाहने कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायले सो कार्य गर्नु पूर्व केन्द्रबाट इजाजतपत्र लिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम इजाजतपत्र प्रदान गर्नु पूर्व केन्द्रले तोकिए

बमोजिमको प्राविधिक जानकारी उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (१) बमोजिम दिइने इजाजतपत्रको अवधि तीन वर्षको हुनेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिमको अवधि समाप्त हुनुभन्दा पैंतीस दिन अगावै तोकिएको दस्तुर सहित सम्बन्धित इजाजतपत्रवालाले नवीकरणको लागि केन्द्र समक्ष निवेदन दिनु पर्नेछ।

(५) उपदफा (४) बमोजिमको अवधिभित्र निवेदन दिन नसक्ने इजाजतपत्रवालाले उपदफा (३) बमोजिमको अवधि समाप्त भएको मितिले पन्ध्र दिनभित्र दोब्बर दस्तुर सहित इजाजतपत्रको नवीकरणको लागि केन्द्र समक्ष निवेदन दिन सक्नेछ।

(६) उपदफा (४) र (५) बमोजिम प्राप्त निवेदनका सम्बन्धमा आवश्यक जाँचबुझ गरी केन्द्रले अर्को तीन वर्षको लागि इजाजतपत्रको नवीकरण गरिदिन सक्नेछ।

(७) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि जीवनाशक विषादीको बिक्री वितरण र छर्कने कार्यको इजाजतपत्र दफा ३ बमोजिम पञ्जीकरण गरिएका विषादीमध्ये विषादी बिक्री वितरण तथा विषादी छर्कने व्यवसायको इजाजतपत्र प्रदान तथा सोको नवीकरण तथा खारेजी गर्ने सम्बन्धी व्यवस्था सम्बन्धित प्रदेशको प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ।

(८) यस दफा बमोजिम नवीकरण नगराउने इजाजतपत्र स्वतः खारेज भएको मानिनेछ।

(९) उपदफा (१) बमोजिम इजाजतपत्र सम्बन्धी निवेदनको ढाँचा, सोको लागि लाग्ने दस्तुर, प्रक्रिया, इजाजतपत्र लिन चाहने व्यक्ति, संस्था वा निकायको योग्यता र इजाजतपत्रको नवीकरण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

९. इजाजतपत्र खारेज गर्न सकिने: (१) कुनै इजाजतपत्रवालाले इजाजतपत्र प्रदान गर्दा तोकिएको शर्तको उल्लङ्घन गरेमा केन्द्रले जुनसुकै समयमा त्यस्तो इजाजतपत्र खारेज गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम इजाजतपत्र खारेज गर्नुअघि केन्द्रले सम्बन्धित इजाजतपत्रवालालाई पन्ध्र दिनको समय दिई इजाजतपत्र खारेज गर्नु नपर्ने कुनै मनासिब कारण भए पेश गर्नका लागि उचित मौका दिनु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम इजाजतपत्र खारेज हुन नपर्ने कुनै कारण पेश भएमा वा सो समयभित्र कुनै जानकारी प्राप्त हुन नआएमा केन्द्रले पन्ध्र दिनभित्रमा इजाजतपत्र खारेज सम्बन्धमा आवश्यक निर्णय गरी सोको जानकारी सम्बन्धित इजाजतपत्रवालालाई

दिनु पर्नेछ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम इजाजतपत्र खारेजीको प्रारम्भ भई उपदफा (३) बमोजिमको निर्णय नभएसम्मको अवधिमा उक्त इजाजतपत्र स्वतः निलम्बन भएको मानिनेछ।

१०. प्रदेशबाट इजाजतपत्र लिनु पर्ने: (१) पञ्जीकरण वा पुनः पञ्जीकरण गरिएका जीवनाशक विषादीको बिक्री वितरण, भण्डारण, व्यवसायिक प्रयोग तथा जीवनाशक विषादी छर्कने व्यवसाय गर्न चाहने व्यक्ति, संस्था वा निकायले प्रदेश जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समितिबाट इजाजतपत्र लिनु पर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम इजाजतपत्र प्रदान गर्ने, नवीकरण गर्ने तथा त्यस्तो इजाजतपत्र खारेज गर्ने व्यवस्था प्रदेश कानूनले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

परिच्छेद-४

समितिको गठन तथा काम, कर्तव्य र अधिकार

११. जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समिति: (१) जीवनाशक विषादी व्यवस्थापनका सम्बन्धमा आवश्यक पर्ने नीति निर्धारण गर्ने लगायतका कार्यमा नेपाल सरकारलाई आवश्यक राय, सुझाव तथा परामर्श उपलब्ध गराउन एक जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समिति रहनेछ।

(२) समितिमा देहाय बमोजिमका सदस्यहरू रहनेछन्:-

(क) सचिव, मन्त्रालय	- अध्यक्ष
(ख) सहसचिव, वातावरण सम्बन्धी विषय हेर्ने नेपाल सरकारको मन्त्रालय	- सदस्य
(ग) महानिर्देशक, पशु सेवा विभाग	- सदस्य
(घ) कार्यकारी निर्देशक, नेपाल कृषि अनुसन्धान परिषद्	- सदस्य
(ङ) प्रमुख, स्वास्थ्य सेवा विभाग वा विशेषज्ञ प्रतिनिधि इपिडिमियोलोजी तथा रोग नियन्त्रण महाशाखा	- सदस्य
(च) विषादी विशेषज्ञ, वन विशेषज्ञ, कृषि विशेषज्ञ र उपभोक्ता कृषकहरूमध्येबाट मन्त्रालयले मनोनीत गरेको कम्तीमा दुईजना महिला सहित पाँचजना	- सदस्य
(छ) विषादी व्यवसायीहरूमध्येबाट मन्त्रालयद्वारा	

- मनोनीत एकजना - सदस्य
(ज) उपसचिव (कानून), मन्त्रालय - सदस्य
(झ) प्रमुख - सदस्य-सचिव

(३) उपदफा (२) को खण्ड (च) र (छ) बमोजिम मनोनीत सदस्यहरूको पदावधि तीन वर्षको हुनेछ र निजहरू पुनः एक पटकको लागि मनोनीत हुन सक्नेछन्।

(४) उपदफा (३) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि उपदफा (२) को खण्ड (च) र (छ) बमोजिम मनोनीत कुनै सदस्यले समितिको हित विपरीत कुनै कार्य गरेमा निजको पदावधि पूरा नहुँदै मन्त्रालयले निजलाई हटाउन सक्नेछ।

तर यसरी हटाउनु अघि निजलाई सफाई पेश गर्ने मनासिब माफिकको मौका दिनु पर्नेछ।

(५) समितिले आवश्यकता अनुसार सम्बन्धित विषयको विशेषज्ञलाई समितिको बैठकमा आमन्त्रण गर्न सक्नेछ।

१२. समितिको बैठक र निर्णय: (१) समितिको बैठक कम्तीमा छ महिनामा एक पटक बस्नेछ।

(२) समितिको बैठक अध्यक्षले तोकेको मिति, समय र स्थानमा बस्नेछ।

(३) समितिको कूल सदस्य संख्याको पचास प्रतिशतभन्दा बढी सदस्यहरू उपस्थित भएमा बैठकको लागि गणपूरक संख्या पुगेको मानिनेछ।

(४) समितिको बैठकको अध्यक्षता अध्यक्षले गर्नेछ र निजको अनुपस्थितिमा बैठकमा उपस्थित सदस्यले आफूमध्येबाट छानेको सदस्यले अध्यक्षता गर्नेछ।

(५) समितिको बैठकमा बहुमतको राय मान्य हुनेछ र मत बराबर भएमा अध्यक्षले निर्णायक मत दिनेछ।

(६) समितिको निर्णय अध्यक्ष र सदस्य-सचिवबाट प्रमाणित हुनेछ।

(७) समितिको बैठक सम्बन्धी अन्य कार्यविधि समिति आफैले निर्धारण गरे बमोजिम हुनेछ।

१३. समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: (१) यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

- (क) जीवनाशक विषादी सम्बन्धी नीति तर्जुमा गरी नेपाल सरकार समक्ष पेश गर्ने,

- (ख) जैविक, वनस्पतिजन्य तथा सुरक्षित रासायनिक विषादी उद्योगमा लगानी गर्न निजी क्षेत्रलाई प्रोत्साहन गर्ने,
- (ग) जीवनाशक विषादीको गुणस्तर निर्धारण तथा विषादीको व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने, गराउने,
- (घ) जीवनाशक विषादीसँग सम्बन्धित अन्तर्राष्ट्रिय सन्धि तथा सम्झौताको अनुमोदन तथा कार्यान्वयनको लागि नेपाल सरकारलाई आवश्यक सुझाव दिने,
- (ङ) मानव, पशुपन्छी, जीवजन्तुको स्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर पार्ने जीवनाशक विषादीलाई प्रतिबन्ध लगाउने,
- (च) निरीक्षक वा प्रमुखले गरेको निर्णय विरुद्धको उजूरी सुन्ने,
- (छ) कुनै पनि पदार्थ वा वस्तु विषादी भए वा नभएको सम्बन्धमा पहिचान गर्ने, गराउने,
- (ज) जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन सम्बन्धी मापदण्डहरू स्वीकृत गरी लागू गर्ने, गराउने,
- (झ) केन्द्र तथा उपसमितिलाई आवश्यकता अनुसार अधिकार प्रत्यायोजन गर्ने,
- (ञ) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने।

(२) समितिले जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण, बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्याकिङ्ग वा पुनः प्याकिङ्गको कार्यलाई सहज एवं सूचारु रूपले सञ्चालन गर्नका लागि आवश्यकता अनुसार उपसमिति गठन गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम गठन हुने उपसमितिको काम, कर्तव्य, अधिकार तथा कार्यविधि सो उपसमिति गठन गर्दा समितिले तोके बमोजिम हुनेछ।

(४) समितिले यस ऐन बमोजिम आफूलाई प्राप्त अधिकारमध्ये केही अधिकार केन्द्र, दफा ३९ बमोजिमको प्रदेश जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समिति वा उपसमितिलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद-५

पञ्जीकरण तथा व्यवस्थापन केन्द्र

१४. केन्द्र रहने: (१) जीवनाशक विषादीको नियन्त्रण, नियमन, पञ्जीकरण तथा व्यवस्थापन

लगायतका कार्य गर्न मन्त्रालय अन्तर्गत एक प्लान्ट क्वारेन्टीन तथा विषादी व्यवस्थापन केन्द्र रहनेछ।

(२) केन्द्रका लागि आवश्यक पर्ने जनशक्ति नेपाल सरकारले उपलब्ध गराउनेछ।

१५. **केन्द्रको काम, कर्तव्य र अधिकार:** यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त केन्द्रको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) समितिको सचिवालयको रूपमा रही आवश्यक कार्य गर्ने,
- (ख) जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण तथा पुनः पञ्जीकरणको व्यवस्था मिलाउने,
- (ग) जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण गर्दा अपनाउनु पर्ने प्रक्रिया तथा कार्यविधि निर्धारण गर्ने,
- (घ) जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण, पुनः पञ्जीकरण वा पञ्जीकृत विषादीको नवीकरण गर्नको लागि प्राप्त हुन आएका निवेदनहरू उपर छानबिन गर्ने,
- (ङ) जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण तथा पुनः पञ्जीकरण गरी प्रमाणपत्र दिने र सोको नवीकरण गर्ने,
- (च) जीवनाशक विषादी सम्बन्धी कार्य गर्न इजाजतपत्र दिने तथा सोको नवीकरण गर्ने,
- (छ) जीवनाशक विषादीको प्रयोगको लागि तोकिए बमोजिमका पूर्वाधार तयार गर्ने,
- (ज) विषादी प्रयोग गर्दा आवश्यक पर्ने उपकरणहरूको मापदण्ड तोक्ने,
- (झ) समितिले तोकेका अन्य काम गर्ने,
- (ञ) तोकिए बमोजिमका अन्य काम गर्ने।

१६. **प्रमुख:** मन्त्रालयले नेपाल कृषि सेवा, बाली संरक्षणको क्षेत्रमा कार्यरत राजपत्राङ्कित प्रथम श्रेणीको अधिकृतलाई जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण तथा व्यवस्थापन प्रमुखको पदमा काम गर्ने गरी तोक्न सक्नेछ।

१७. **प्रमुखको काम, कर्तव्य तथा अधिकार:** (१) यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त प्रमुखको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

- (क) केन्द्रको प्रमुख भई कार्य गर्ने,
  - (ख) जीवनाशक विषादीको गुणस्तर तोकिएको मापदण्ड बमोजिम भए नभएको अनुगमन तथा परीक्षण गरी वा गर्न लगाई मापदण्ड विपरीत भएको पाइएमा कारबाही गर्ने,
  - (ग) जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्ने, गराउने,
  - (घ) केन्द्रले सम्पादन गरेको काम कारबाही सम्बन्धमा वार्षिक प्रतिवेदन तयार गरी समिति समक्ष पेश गर्ने,
  - (ङ) समितिले तोकेका अन्य कार्य गर्ने, गराउने,
  - (च) तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने।
- (२) प्रमुखले आफूमा रहेको अधिकार आवश्यकता अनुसार मातहतका अधिकृत कर्मचारीलाई प्रत्यायोजन गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद-६

जीवनाशक विषादीको प्रयोग र व्यवस्थापन

१८. जीवनाशक विषादीको प्रयोग: (१) कसैले जीवनाशक विषादीको जथाभावी प्रयोग गर्न तथा त्यस्तो विषादीको अवशेष तोकिएको हदभन्दा बढी मात्रा हुने गरी उत्पादन तथा बिक्री वितरण गर्नु हुँदैन।

(२) मिसावट गरिएको वा कम गुणस्तरको जीवनाशक विषादी हो भन्ने कुरा थाहा पाउँदा पाउँदै कसैले पनि त्यस्तो विषादी बिक्री, वितरण, भण्डारण वा प्रयोग गर्नु, गराउनु हुँदैन।

(३) जीवनाशक विषादीको बिक्री वितरण गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले सुरक्षित जीवनाशक विषादी तथा सो विषादी प्रयोग र विसर्जन गर्दा लगाइने सुरक्षित पहिरन समेत बिक्रीको लागि राख्नु पर्नेछ।

(४) जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण वा बिक्री वितरण तथा ओसारपसार वा विसर्जन गर्दा तोकिए बमोजिमका आवश्यक सुरक्षात्मक उपाय अपनाउनु पर्नेछ।

(५) विषादी र खाद्य पदार्थको भण्डारण र बिक्री अलग अलग स्थानबाट गर्नु पर्नेछ।

(६) यस ऐन बमोजिम जुन उद्देश्यको लागि जीवनाशक विषादीको पञ्जीकरण

गरिएको हो सोही प्रयोजनको लागि मात्र जीवनाशक विषादीको प्रयोग गर्नु पर्नेछ।

(७) जीवनाशक विषादी पैठारी वा संश्लेषण गर्नुअघि सो विषादीको कन्टेनर र नेपालीमा लेखिएको सूचकपत्र र पर्चाको ढाँचा समेत केन्द्रबाट स्वीकृत गराएर मात्र प्रयोग गर्नु, गराउनु पर्नेछ।

(८) जीवनाशक विषादीको प्रयोग सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

१९. घरेलु विषादीको प्रयोग: यस ऐन बमोजिम घरेलु विषादीको उत्पादन र वितरण वातावरणमैत्री ढङ्गले गर्नु पर्नेछ। साथै सो विषादीको पञ्जीकरण, उत्पादन, भण्डारण, ओसारपसार र बिक्री वितरणका लागि आवश्यक मापदण्ड तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२०. वनस्पतिजन्य र जैविक विषादीको उत्पादन र प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्ने: मन्त्रालयले बाली, बिरुवा, घर र भण्डारणमा लाग्ने विभिन्न रोग वा कीराको व्यवस्थापन गर्नमा प्रयोग हुने वनस्पतिजन्य र जैविक विषादी उत्पादन र प्रयोगलाई प्रोत्साहन गर्नु पर्नेछ।

२१. जीवनाशक विषादी उत्पादन तथा संश्लेषण: (१) जीवनाशक विषादीको उत्पादन तथा संश्लेषण गर्दा मानव तथा पशु स्वास्थ्य र वातावरणमैत्री हुने गरी गर्नु पर्नेछ।

(२) विषादीको उत्पादन तथा संश्लेषण सम्बन्धी व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२२. जीवनाशक विषादीको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाउने: (१) समितिले केन्द्रको सिफारिसमा मानव तथा जीवजन्तुको स्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल प्रभाव पार्ने जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण वा बिक्री वितरण तथा ओसारपसारमा प्रतिबन्ध लगाउन सक्नेछ।

(२) मन्त्रालयले उपदफा (१) बमोजिम प्रतिबन्ध भएका जीवनाशक विषादीको नाम सम्बन्धी सूचना नेपाल राजपत्रमा प्रकाशन गर्नु पर्नेछ।

(३) जीवनाशक विषादीको प्रयोगमा प्रतिबन्ध लगाउने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२३. म्याद नाघेका जीवनाशक विषादीको व्यवस्थापन: (१) आयातकर्ताले पैठारी गरेका कुनै जीवनाशक विषादीको अवधि समाप्त भएमा आफ्नै खर्चमा सोको उचित व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ।

तर उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण वा बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्याकिङ्ग वा पुनः प्याकिङ्ग गरेको जीवनाशक विषादीको हकमा उक्त विषादीमा उल्लिखित म्याद भुक्तान हुने अवधिभन्दा एक महिना अगावै सम्बन्धित कम्पनी वा उद्योगले सोको उचित व्यवस्थापन गर्नु पर्नेछ।

(२) कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकाय, व्यवसायी वा उद्यमीले जीवनाशक विषादी सम्बन्धी कारोबार गर्दा तोकिए बमोजिमको मापदण्डको अधीनमा रही म्याद नाघेका विषादीको व्यवस्थापन आफैले गर्नु पर्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम व्यवस्थापन गर्दा म्याद समाप्त भएका प्रतिबन्धित, टुटेफुटे वा चुहिएका जीवनाशक विषादी सम्बन्धित विषादी कम्पनी, उद्योग तथा व्यक्तिले पैठारीकर्ता मार्फत नै फिर्ता लैजाने व्यवस्था गर्नु पर्नेछ। त्यस्ता विषादीलाई तत्काल भण्डारण गर्नको लागि नेपाल सरकारले आवश्यक व्यवस्था गर्नेछ।

(४) उपदफा (३) बमोजिम फिर्ता लैजाने तथा भण्डारण गर्ने सम्बन्धी मापदण्ड र कार्यविधि तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२४. **निरीक्षक नियुक्त गर्ने:** (१) मन्त्रालयले आवश्यकता अनुसार कृषि विज्ञानमा स्नातक वा सो सरहको योग्यता पुगेका नेपाल कृषि सेवा, बाली संरक्षणको क्षेत्रमा कार्यरत राजपत्राङ्कित तृतीय श्रेणीको कर्मचारीलाई जीवनाशक विषादीको प्रयोग तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्नका लागि जीवनाशक विषादी निरीक्षकको रूपमा नियुक्त गर्न सक्नेछ।

(२) प्रदेश सरकारले आवश्यकता अनुसार कृषि विज्ञानमा स्नातक वा सो सरहको योग्यता पुगेका कृषि सेवा, बाली संरक्षणको क्षेत्रमा कार्यरत अधिकृत स्तरको कर्मचारीलाई जीवनाशक विषादीको प्रयोग तथा व्यवस्थापन सम्बन्धी कार्य गर्नको लागि जीवनाशक विषादी निरीक्षकको रूपमा नियुक्त गर्न सक्नेछ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम निरीक्षक नियुक्त गरेको जानकारी सम्बन्धित प्रदेशले मन्त्रालयलाई दिनु पर्नेछ।

२५. **निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार:** (१) यस ऐनमा अन्यत्र उल्लिखित काम, कर्तव्य र अधिकारका अतिरिक्त निरीक्षकको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछ:-

(क) यो ऐन तथा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको पालना भए नभएको विषयमा अनुगमन गरी समितिमा सिफारिस गर्ने,

(ख) जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक

प्रयोग, भण्डारण, बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्याकिङ्ग, पुनः प्याकिङ्ग वा जीवनाशक विषादीको विज्ञापनको काम गरिने स्थानमा प्रवेश गरी आवधिक वा आकस्मिक रूपमा निरीक्षण गरी समितिमा सिफारिस गर्ने,

- (ग) अनुगमनको क्रममा मिसावट गरिएको वा कम गुणस्तरको जीवनाशक विषादी भेटिएमा त्यस्तो विषादीको बिक्री वितरण रोक्का राख्ने वा वितरण कक्षमा सिलबन्दी गर्ने,
- (घ) कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायमा रहेका जीवनाशक विषादीसँग सम्बन्धित प्रमाणपत्र, इजाजतपत्र, अभिलेख लगायतका कागजात तथा प्रमाणको अध्ययन विश्लेषण गर्ने,
- (ङ) तोकिए बमोजिमको प्रक्रिया अपनाई जीवनाशक विषादी तथा बालीको नमूना सङ्कलन र विश्लेषण गर्ने, गराउने,
- (च) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियमको उल्लङ्घन भएको शङ्का लागेमा सोको अनुसन्धान गर्ने, गराउने र सो सम्बन्धी प्रतिवेदन केन्द्र समक्ष पेश गर्ने,
- (छ) खण्ड (च) बमोजिम अनुसन्धान गर्दा ऐन तथा नियमावलीको उल्लङ्घन भएको पाइएमा त्यस्तो कार्यमा प्रयोग भएको उपकरण, जीवनाशक विषादी, अभिलेख, कागजपत्र वा अन्य सम्बन्धित सामग्री जफत गरी सम्बन्धित उल्लङ्घनकर्ता व्यक्तिलाई जफतको भरपाई दिने,
- (ज) खण्ड (छ) बमोजिम जफत गरिएका जीवनाशक विषादीको सुरक्षित तवरले भण्डारण गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (झ) तोकिए बमोजिमका अन्य कार्य गर्ने।

(२) दफा २४ को उपदफा (१) बमोजिम नियुक्त निरीक्षकले आफूले सम्पादन गरेका कामको चौमासिक प्रतिवेदन केन्द्र र दफा २४ को उपदफा (२) बमोजिम नियुक्त निरीक्षकले आफूले सम्पादन गरेको कामको प्रतिवेदन प्रदेशको कृषि सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय समक्ष पेश गर्नु पर्नेछ।

२६. **नमूना सङ्कलन गर्ने:** (१) केन्द्रले जीवनाशक विषादीको गुणस्तर परीक्षण गर्ने प्रयोजनको लागि नमूना सङ्कलन गर्नु पर्नेछ।

(२) जीवनाशक विषादीको नमूना सङ्कलन र विश्लेषण सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

२७. प्रयोगशालाको स्थापना: (१) जीवनाशक विषादीको गुणस्तर तथा अनुसन्धानात्मक परीक्षण लगायतका कार्य गर्नको लागि मन्त्रालयले जीवनाशक विषादी सम्बन्धी प्रयोगशाला स्थापना गर्न सक्नेछ।
- (२) मन्त्रालयले तोकेको मापदण्ड बमोजिम हुने गरी प्रदेश सरकारले विषादी सम्बन्धी प्रयोगशाला स्थापना गर्न सक्नेछ।
- (३) उपदफा (१) र (२) बमोजिमको प्रयोगशाला स्थापना नभएसम्मको लागि मन्त्रालयले हाल नेपाल सरकारको लगानीमा सञ्चालन भएका वा निजीस्तरमा स्थापना भई सञ्चालनमा रहेको मान्यताप्राप्त प्रयोगशालालाई उपदफा (१) र (२) बमोजिमको प्रयोगशालाको रूपमा काम गर्ने गरी तोक्न सक्नेछ।
२८. पञ्जीकरण नगरिएका तथा प्रतिबन्धित जीवनाशक विषादीको प्रचार प्रसार गर्न नहुने: कुनै व्यक्ति, संस्था वा निकायले पञ्जीकरण नगरिएको तथा प्रतिबन्धित जीवनाशक विषादीका बारेमा गलत भ्रामक विवरण उल्लेख गर्न तथा कुनै अर्को जीवनाशक विषादीसँग भ्रम पर्ने तथा झुक्याउने नियतले प्रचार प्रसार गर्नु हुँदैन।
२९. विषादी विसर्जन गर्ने: (१) जीवनाशक विषादीको विसर्जन गर्दा मानव, पशुपन्छी, जलचर, बोट बिरुवाको स्वास्थ्य तथा वातावरणमा प्रतिकूल असर नपर्ने गरी गर्नु पर्नेछ।
- (२) जीवनाशक विषादी, विषादीजन्य फोहोर तथा सोको कन्टेनर नष्ट गर्नु पर्दा सो वस्तुको प्रकृतिका आधारमा छुट्टाछुट्टै विसर्जन गर्नु पर्नेछ।
- (३) उपदफा (१) बमोजिम जीवनाशक विषादीको नष्ट गर्ने तरिका र मापदण्ड समितिले तोके बमोजिम हुनेछ।
३०. अभिलेख राख्नु पर्ने: (१) जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण वा बिक्री वितरण, ओसारपसार तथा विसर्जन गर्ने व्यक्ति, संस्था वा निकायले आफूले कारोबार गरेको विषादीको परिमाण, मूल्य तथा तोकिएको अन्य विवरण सहितको अभिलेख दुरुस्त राख्नु पर्नेछ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम कारोबार गर्दा राखिएको अभिलेख निरीक्षक, प्रमुख वा केन्द्रले माग गरेमा त्यस्तो अभिलेख तत्काल उपलब्ध गराउनु पर्नेछ।
- (३) जीवनाशक विषादीको अभिलेख राख्ने सम्बन्धी अन्य व्यवस्था तोकिए बमोजिम हुनेछ।

३१. आचार संहिता बनाउन सक्ने: (१) केन्द्रले समितिको स्वीकृति लिई जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, ओसारपसार, प्याकिङ्ग वा पुनः प्याकिङ्ग गर्ने कार्यमा संलग्न व्यक्ति, संस्था वा निकायले पालन गर्नु पर्ने गरी आचार संहिता बनाई लागू गर्न सक्नेछ।

(२) प्रदेश सरकारले उपदफा (१) बमोजिम बनाएको आचार संहिताको प्रतिकूल नहुने गरी प्रदेश भित्रका जीवनाशक विषादीको बिक्री वितरण, भण्डारण, व्यावसायिक प्रयोगकर्ता र थोक तथा खुद्रा बिक्रेताले पालना गर्नु पर्ने गरी आचार संहिता बनाई लागू गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद -७

कसूर, सजाय तथा क्षतिपूर्ति

३२. कसूर गरेको मानिने: कसैले देहाय बमोजिमका कुनै कार्य गरे गराएमा यस ऐन बमोजिमको कसूर गरेको मानिनेछ:-

- (क) दफा ४ विपरीत पञ्जीकरण नगरिएका जीवनाशक विषादी उत्पादन, संश्लेषण, आयात, निर्यात, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण, बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्याकिङ्ग, पुनः प्याकिङ्ग वा विसर्जन गरेमा,
- (ख) दफा ८ विपरीत इजाजतपत्र नलिई जीवनाशक विषादी सम्बन्धी कारोबार गरेमा,
- (ग) दफा १८ विपरीत जीवनाशक विषादीको अवशेष तोकिएको हदभन्दा बढी मात्रा हुने गरी उत्पादन तथा बिक्री वितरण गरेमा वा मिसावट गरिएको विषादी बिक्री वितरण गरेमा,
- (घ) दफा १८ विपरीत विषादीको जथाभावी प्रयोग वा मिसावटयुक्त विषादीको प्रयोग गरेमा,
- (ङ) दफा २२ विपरीत प्रतिबन्धित जीवनाशक विषादीको उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण, बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्याकिङ्ग, पुनः प्याकिङ्ग वा विसर्जन सम्बन्धी प्रचलित मापदण्ड विपरीत कार्य गरे, गराएमा,
- (च) दफा २३ विपरीत म्याद नाघेका जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन नगरी बेचबिखन गरेमा,
- (छ) दफा २८, २९ र ३० विपरीतको कार्य गरेमा,
- (ज) मापदण्ड पूरा नभएको वा नक्कली जीवनाशक विषादीको प्रयोग वा

कारोबार गरेमा,

- (झ) जीवनाशक विषादी व्यवस्थापनमा अवरोध पुऱ्याउने,
- (ञ) वातावरणीय प्रदूषण हुने गरी जीवनाशक विषादीको प्रयोग गरेमा,
- (ट) यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेको नियम तथा मापदण्ड विपरीत हुने गरी अन्य कुनै काम गरे, गराएमा।

३३. **दण्ड जरिबाना:** दफा ३२ बमोजिमको कुनै कसूर गरेमा देहाय बमोजिम दण्ड जरिबाना हुनेछः-

- (क) खण्ड (क) बमोजिमको कुनै कसूर गरेमा पचास हजारदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिबाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय,
- (ख) खण्ड (ख) बमोजिमको कुनै कसूर गरेमा दश हजारदेखि बीस हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना वा एक महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय,
- (ग) खण्ड (ग) बमोजिमको कसूर गरेमा पचास हजारदेखि एक लाख रुपैयाँसम्म जरिबाना वा तीन महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय,
- (घ) खण्ड (घ) बमोजिम कसूर गरेमा पाँच हजारदेखि बीस हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना,
- (ङ) खण्ड (ङ) बमोजिम कसूर गरेमा पचास हजारदेखि दुई लाख रुपैयाँसम्म जरिबाना र एक महिनादेखि एक वर्षसम्म कैद वा दुवै सजाय,
- (च) खण्ड (च), (छ), (ज), (झ), (ञ) र (ट) बमोजिम कसूर गरेमा पाँच हजारदेखि बीस हजार रुपैयाँसम्म जरिबाना वा एक महिनासम्म कैद वा दुवै सजाय।

३४. **मुद्दाको अनुसन्धान र दायरी:** (१) यस ऐन बमोजिमको मुद्दाको अनुसन्धान तथा तहकिकात दफा २४ को उपदफा (१) बमोजिमको निरीक्षकले गर्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुसन्धान तथा तहकिकातको कार्य समाप्त भएपछि निरीक्षकले सरकारी वकीलको राय लिई मुद्दा चलाउने निर्णय गरेमा सम्बन्धित जिल्ला अदालतमा मुद्दा दायर गर्नु पर्नेछ।

३५. **क्षतिपूर्ति सम्बन्धी व्यवस्था:** विषादी उत्पादन, निकासी, पैठारी, संश्लेषण, मिसावट, ढुवानी, बिक्री वितरण तथा भण्डारणको प्रयोग वा विसर्जन गर्ने क्रममा कुनै दुर्घटना भएमा सम्बन्धित इजाजतपत्रप्राप्त व्यक्ति, संस्था वा निकायले पीडितलाई तोकिए बमोजिमको

क्षतिपूर्ति दिनु पर्नेछ।

तर दफा ३२ बमोजिमको कसूर गरेको मानिने कार्य गरेको कारणबाट कुनै प्रकारको क्षति पुग्न गएको अवस्थामा क्षतिपूर्ति दिइने छैन।

३६. जफत गरिने: (१) दफा ३३ बमोजिम दण्ड जरिवाना भएमा उत्पादन, संश्लेषण, निकासी, पैठारी, व्यावसायिक प्रयोग, भण्डारण, बिक्री वितरण, ओसारपसार, प्याकिङ्ग वा पुनः प्याकिङ्ग गरिएको जीवनाशक विषादीलाई समेत जफत गरिनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निरीक्षकले जफत गरिएको विषादी मुद्दामा अन्तिम किनारा नलागेसम्म त्यस्तो विषादीको सुरक्षित भण्डारण तथा विसर्जन गर्दा लाग्ने खर्च सम्बन्धित जीवनाशक विषादी धनीले नै बेहोर्नु पर्नेछ।

३७. नेपाल सरकार वादी हुने: यस ऐन अन्तर्गतको मुद्दामा नेपाल सरकार वादी हुनेछ।

३८. पुनरावेदन गर्न सक्ने: (१) निरीक्षक वा प्रमुखले गरेको निर्णयमा चित्त नबुझ्ने पक्षले उक्त निर्णय भएको मितिले पैंतीस दिनभित्र समिति समक्ष पुनरावेदन गर्न सक्नेछ।

(२) यस ऐन बमोजिम कसूर सम्बन्धी मुद्दामा जिल्ला अदालतले गरेको निर्णय उपर चित्त नबुझ्ने पक्षले पैंतीस दिनभित्र सम्बन्धित उच्च अदालतमा पुनरावेदन गर्न सक्नेछ।

परिच्छेद-८

विविध

३९. प्रदेश जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समिति: (१) जीवनाशक विषादीको बिक्री वितरण, भण्डारण, व्यावसायिक प्रयोग र विषादी छर्कने व्यवसायीलाई इजाजतपत्र दिने, नवीकरण गर्ने र सो कार्यको अनुगमन गर्ने, मन्त्रालयबाट तोकिएको मापदण्ड पालना गर्न लगाउने लगायतका विषादी सम्बन्धी कार्य गर्नका लागि प्रत्येक प्रदेशमा एक जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समितिको गठन हुनेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमको समितिको गठन सम्बन्धित प्रदेश कानून बमोजिम हुनेछ।

४०. अनुगमन सम्बन्धी व्यवस्था: (१) जीवनाशक विषादी सम्बन्धी सम्पूर्ण कार्यको अनुगमन

गर्ने जिम्मेवारी केन्द्रको हुनेछ।

(२) प्रदेश जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समितिले प्रदेशमा रहेका जीवनाशक विषादी सम्बन्धी काम कारवाहीको अनुगमन गरी प्रदेशको कृषि सम्बन्धी विषय हेर्ने मन्त्रालय र समिति समक्ष प्रतिवेदन पेश गर्नु पर्नेछ।

तर प्रदेश जीवनाशक विषादी व्यवस्थापन समितिको गठन नभएको अवस्थामा समितिले अनुगमन गरी प्रतिवेदन दिन सम्बन्धित निकाय वा अधिकृतलाई तोक्न सक्नेछ।

४१. **सहयोग गर्नु पर्ने:** (१) निरीक्षकले आफ्नो कर्तव्य पालना गर्ने सिलसिलामा सुरक्षा लगायतका कुनै सहयोग आवश्यक भएमा सम्बन्धित स्थानीय प्रशासनसँग माग गर्न सक्नेछ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम निरीक्षकले सहयोग माग गरेमा त्यस्तो सहयोग उपलब्ध गराउनु सम्बन्धित स्थानीय प्रशासनको कर्तव्य हुनेछ।

४२. **भण्डारण गृह बनाउनु पर्ने:** नेपाल सरकारले प्रत्येक प्रदेशमा जफत गरिएका विषादीको भण्डारण गर्ने र विभिन्न कारणले प्रयोग गर्न नमिल्ने प्रकृतिका जीवनाशक विषादीको सुरक्षित विसर्जन नगरेसम्मका लागि सुरक्षित राख्न भण्डारण गृहको निर्माण गर्नु पर्नेछ।

४३. **विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्ने:** रासायनिक विषादीको प्रयोगबाट वातावरण तथा मानव, पशुपन्छी, जलचर, बिरुवा लगायतका स्वास्थ्यमा पर्न सक्ने असरलाई न्यूनीकरण गर्न नेपाल सरकारले विकल्पमा विशेष कार्यक्रम सञ्चालन गर्न सक्नेछ।

४४. **नियम बनाउने अधिकार:** यस ऐनको कार्यान्वयनका लागि नेपाल सरकारले आवश्यक नियमहरू बनाउन सक्नेछ।

४५. **निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड बनाउन सक्ने:** यस ऐनको प्रभावकारी कार्यान्वयनका लागि मन्त्रालयले यो ऐन वा यस ऐन अन्तर्गत बनेका नियमको अधीनमा रही आवश्यक निर्देशिका, कार्यविधि तथा मापदण्ड बनाउन सक्नेछ।

४६. **खारेजी र बचाउ:** (१) जीवनाशक विषादी ऐन, २०४८ खारेज गरिएको छ।

(२) जीवनाशक विषादी ऐन, २०४८ बमोजिम भए गरेका काम कारवाही यसै ऐन बमोजिम भए गरेको मानिनेछ।